



**O'RTA DENGIZDA QADIM TURK  
MADANIYATI YO'QILGAN BASIN**

**Prof.Dr.CHINGIZ GARASHARLI**

*Ozarbayjon Diller universiteti*



**ANCIENT TURKIC CULTURE LOST IN THE  
MEDITERRANEAN BASIN**

**Prof. Dr. CHINGIZ GARASHARLI**

*Azerbaijan Diller University*

**ДРЕВНИЙ ТЮРКСКИЙ КЛУРИЗМ,  
УТЕРЯННЫЙ В СРЕДИЗЕМНОМОРСКОМ  
БАССЕЙНЕ**

**Проф. д-р ЧИНГИЗ ГАРАШАРЛЫ**

*Азербайджанский университет Диллера*



**E-mail:** [karasharli@yahoo.com](mailto:karasharli@yahoo.com)

**Orcid:** 0009-0001-0251-3302

**Doi:**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17759031>

*Annotatsiya. Hozirgi vaqtda yunon mifologik shaxslari sifatida taqdim etilgan odamlarning shaxsiy ismlari klassik mualliflar tomonidan pelasglar, axeylar, skiflar va boshqalarga tegishli.*

*Bu xalqlarga mansub ismlar yunon tili asosida talqin qilinmagan bo'lsa-da, ularning aniq turkiy talqini bilan qadimgi turkiy ekvivalentlari mavjud.*

*Skiflar deb atalgan mifologik shaxslar orasida Axilles (Axil), Makedoniyalik Aleksandr va boshqa ba'zi "qadimgi yunon" shaxslar bor edi, bu ellingacha bo'lgan Pelasgiyaning hozirgi Yunonistondan hal qiluvchi etnik farqidan dalolat beradi.*

*Pelasgo - Yelenniklar o'rnashganidan keyin Gretsiyani tark etgan tirseniyaaliklar qisman Italiyaga ko'chib o'tishgan va u erda qadimgi turkiy xususiyatga ega etrusk madaniyatini o'rnatgan. Turkiy elementlar etrusk yozuvlarida va turklar yashagan Osiyo bilan Kimmeriya, Gargariya, Sikeliya, Skif va boshqa ko'plab nomlarni o'rtoqlashtirgan Qadimgi Italiya onomastikonida yaqqol ko'rinadi.*

*Pelasgo – turkiy etnik aloqalar, qadimgi manbalarda turklar va pelasgo-ionlar haqida so'z yuritilgan Gomer, Tiras, Maday, Yovon va boshqalarning yafet nasl-nasablarida ham uchraydi.*

**Kalit so'zlar:** pelasglar, ionlar, axeylar, kimmerlar, skiflar, turklar..

*Аннотация. Личные имена людей, представляемых сегодня как персонажи греческой мифологии, античные авторы относили к пеласгам, ахейцам, скифам и т. д.*

*Имена, принадлежащие этим народам, не имеют толкования на основе греческого языка, в то время как у них есть очевидные древнетюркские эквиваленты с четкой тюркской интерпретацией.*

*Среди мифологических персонажей, отнесенных к скифам, были Ахилл (Ахил), Александр Македонский и некоторые другие «древнегреческие» персонажи, что свидетельствует о принципиальном этническом отличии доэллинической Пеласгии от современной Греции.*

*Пеласго-тирсенский народ, покинувший Грецию после эллинского заселения, частично мигрировал в Италию, где создал этрусскую культуру с ярко выраженным древнетюркским характером. Тюркские элементы ярко прослеживаются в этрусских письменах и в ономастиконе Древней Италии, которая разделяла Киммерию, Гаргарию, Сицилию, Скифию и многие другие названия с Азией, где жили тюрки.*



*Этнические связи пеласго-тюрков обнаруживаются также в яфетической генеалогии Гомера, Тираса, Мадая, Явана и других, которых в античных источниках относят к тюркам и пеласго-ионийцам..*

**Ключевые слова:** пеласги, ионийцы, ахейцы, киммерийцы, скифы, турки.

**Annotation.** *The personal names owned by people presented nowadays as Greek mythological personages were referred by classical authors to the Pelasgians, Achaeans, Scythians, etc.*

*The names that belonged to these peoples have no interpretation on the basis of the Greek language, while they have evident Old Turkic equivalents with clear Turkic interpretation.*

*Among those mythological persons who were referred to the Scythians were Achilles (Akhil), Alexander of Macedon and some other "Old Greek" personages, that evidence about the crucial ethnical difference of pre-Hellenic Pelasgia from present Greece.*

*Pelasgo - Tirsanian people who left Greece after Hellenic settlement, migrated partially to Italy where they established the Etruscan culture with evident Old Turkic character. The Turkic elements are vividly seen in the Etruscan writings and in the onomasticon of Old Italy, that shared Cimmeria, Gargaria, Sikelia, Scyth and many other names with Asia where Turks lived.*

*Pelasgo – Turkic ethnical ties are also found in the Japhetic genealogy of Gomer, Tiras, Maday, Yavan and others, who in ancient sources are referred to the Turks and Pelasgo-Ionians..*

**Keywords:** Pelasgs, Ionians, Achaeans, Cimmerians, Scythians, Turks.

## Giriş

Antik Avrupa coğrafyasında Türk halklarının izi ve farklı kültürlerle etkileşimleri, Türkoloji biliminin en önemli alanlarından biridir. Türklerin ve akraba kavimlerin adlarının tarihi kaynaklarda, dini metinlerde ve Avrupa kroniklerinde zikredilmesi, kültür, dil ve etnik yapıda önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. New York: Marr, Samoylovich, Togan, Afyoncu ve diğer araştırmacıların araştırmaları, Avrupa'nın bazı kadim halklarının Türk kökenli olduğunu ve Türklerin izlerinin dillerinde ve mitolojik geleneklerinde kaldığını göstermektedir. Trova-Türk akrabalığı, Etrüsklerin dili, Kimmer, İskit ve Hazar unsurları bu bağlamda önemli kaynaklar olarak kabul edilmektedir.

## Araştırma Metodolojisi

Bu çalışmada aşağıdaki metodolojik yaklaşımlar kullanılmıştır:

1. Tarihsel-karşılaştırmalı yöntem - Avrupa kronikleri, İncil metinleri ve eski Yunan-Latince kaynaklar karşılaştırılmakta ve Türk etnonimleriyle ilişkilendirilmektedir. 2. Mitolojik-analitik yaklaşım - Homeros, Tiras, Togarma ve diğer imgelerin Türk kökenli kabileleri sembolize ettiği mitolojik analizlerle açıklanmaktadır.

3. Dilbilimsel yöntemler - Etrüsk yazısı ile Türk dilleri, özellikle Çuvaşça arasında paralellikler kurulmakta ve sözcüksel ve anlamsal benzerlikler tespit edilmektedir.

4. Tarihsel kaynakların analizi - Prokopius, Herodot, Fredegar'ın kroniği ve diğer yazarların yazıları analiz edilmiş ve Türklerin antik Avrupa ve Anadolu'daki



varlığını yansıtan olgular incelenmiştir.

### Sonuç

Araştırma sonucunda bir dizi önemli sonuca ulaşılmıştır:

- Antik Avrupa'da Truva, Trakya ve Etrüsk kültürlerinin Türk kökenli olduğuna dair çok sayıda tarihsel ve dilbilimsel kanıt bulunmaktadır.
- İncil metinlerinde adı geçen Homeros, Tiras ve Togarma gibi imgeler, Türk kabilelerinin efsanevi sembolleri olarak kabul edilmektedir. • Truva kahramanlarının isimlerinin Türk kültürü ve Türk mitolojisindeki paralellikleri, ortak etnik kökenlerini doğrulamaktadır.
- Etrüsk dilindeki birçok kelime Türk dillerinde açıklanabilmekte olup, bu durum eski İtalyan kültüründeki Türk izlerini kanıtlayan önemli bir göstergedir.
- Tarihsel gerçeklerin analizi, Türklerin Avrupa ve Anadolu'daki kadim izlerinin yalnızca yerel bir olgu değil, aynı zamanda geniş çaplı tarihsel ve kültürel süreçlerin bir sonucu olduğunu göstermektedir.

### Munozara.

İncil'deki öyküsel Gomer, Tiras, Maday, Aşkenaz, Togorma ve Yafet'in diğer oğul ve torunlarının (Bibleyskaya entsiklopedia, 1891, s.307) Kimer/Kamer, İskit/sak ve başka Türklerin simgesi olması birçok eski kaynaklarda yansımaktadır.

Mesela, Gomer'in simgelediği Kamerler (kimerleri) Kesaryalı Procopius Bulgar Türklerinin atası sayıyor (Apuley, 1959, Togan, 1981, s.34). Hunların eski çağlarda **Kimerler** adlanması gerçeği de vardır (Закирянов, 2013).

Gomer'in öyküsel kardeşi **Tiras** ise eski bir İskandinav kaynağında Trakya'da yaşamış Türklerin atası sayılıyor (Melnikova, 1986, s.65).

İncil'de Gomer'in oğlu sayılan ve adı Türklerin başka bir simgesi olan **Togarma** ise Hazar Türklerinin soy kütüğünde yer almaktadır. Bu say kütüğünde Hazar, Avar, Uguz ve **Tir-s (Turi's)** gibi Togarma'nın on oğlunun adları belirtilmektedir (Kokovtsev, 1982, s.74).

Hazarların öyküsel atası Togarma'nın İncil'deki **Togarma** olduğu, kuşkusuz olduğu gibi, **Tir-s'in** de İncil'deki **Tiras** olması kuşkusuzdur.

**Tir-s/Turis/Tiras** Trakya'da yaşadığı bildirilen Türkleri, aynı zamanda Truvalıları (Tros/Trusiya/Turşa), Yunan ve Latin dilindeki Tirsenleri, Turskileri ("Etrüsk"), Sanskrit dilindeki **Turuşkalari** ("türkler") (Koçergina, 1978, s.245) belirtiyor.

Türklerin bir simgesi olan **Togarma** adı eski dönemlerde Anadolu'da ortaya çıkmıştır. M.Ö.7. yüzyılda Anadolu'nun kuzeydoğusunda **Togarma** (Togarma evi) adlı bir ülkenin (Veynberg İ., 1986, s.206), başka bir kaynakaysa **Togarma** adlı bir



kalenin (Rimşneyder M., 1977, s.25) bulunduğu belirtilmektedir. Bu kanıtlar Anadolu'nun Türk tarihinin sadece bir zerresidir. Anadolu'nun Türk tarihinde Trakyalılar ve onların bir kolu dan Truvalıların Türk oldukları ortaya çıkıyor. Tiras'ın Trakya'nin ilk yerlisi olduğu ve ondan Türk denilen ulusun türediği kaynaklarda belirtilmektedir ("A Tracia bygti fyst Tiras so sonr Iafeths Noasonar. Fra honum er komen thiod su, er Tyrkir heita") (Melnikova, 1989, s.56-65).

İskandinav kaynaklarında Truvalılarla Türklerin aynı ulus olarak belirtilmesi hiç de boş bir bilgi değildir. Çünkü Truvalılar, Trakların M.Ö. 3. binyılda Anadolu'da yerleşen bir koludur (Blegen, 1969, s.174).

Truvalıların Türk oldukları konusunda 7. ve 12. yüzyıllar arası dönemden kalan Avrupa tarih kaynaklarının verdikleri bilgilerin tarihi gerçekleri yansıttığını göreceğiz. 7. yüzyılda yazılmış Fredeğar Kroniğinde ve 12. yüzyılda yazılmış Gesta Francorum adlı yapıtta Truva savaşından sonra ülkenin düşmesi sonucu Türklerin bölgeden kaçtıkları ve Saka (İskit) yurtlarına yerleştikleri bildiriliyor. 12 yüzyılda yaşamış Tyreli Williamsa Türklerin Truvalı olduğunu ve onların ataları Turkosların Saka yurtlarına göçünü yazmaktadır (Ayfoncu, 2011, s.95-96).

Bu gibi onlarca bildirilerin gerçekliyi yansıttığını gösteren kanıtlardan biri Truvalıların adlarıdır.

Bizans imparatorluğu çağlarından çok-cok önce Küçük Asya'da yaşamış Truvalıların sonuncu hakanı **Priam** ve Kazak epiğindeki Turanlı komutan **Priam** (Konıratbayev, 1989, s.123) aynı şahis adlarını taşımışlardır.

Hakan Priam'ın soyundan olan **Alber, Askan, Dardan, Eney, Aytilla Atas, Dolon** ve onlarca diğer şahislerin taşıdıkları adların Türklerde de bulunması geliş güzel bir olgu sayıla bilirmi? (Garasharlı, 2015).

Truva ve Türk ulusal yakınlığının belirtileri ayrıca öykülerde de görülmektedir. Mesela, Truva'da **Bayana** diye anılan Tanrıça (Superanskaya, 1990, s.178), Türk uluslarının öykülerindeki "boyun kadın koruyucusunu, ulu anasını" bildiren **Bayana** (Kudaçına, 1980, s.82-85) değildirmi?

Truva-Türk akrabalığını bildiren buna benzer yüzlerce diğer kanıtlar (Garaşarlı, 2015) eski Avrupa yazarlarının Truvanın Türk ülkesi olduğuna dair bildirilerinin gerçekliyi yansıttığını göstermiyormu?

Bu halde böyle bir soru ortaya çıkıyor: Türklermi Konstantinopolu işgal etmişler, yoksa Bizanslılarmı Türk Truvalıların topraklarına sokulmuşlardır?

Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasını ele geçirme değil, eskiden Rumların ele geçirdiği bu yurdu geç te olsa kurtardığını dile getirmesi onun gerçek tarihi bilmesi ile ilgilidir.



Giovanni Mari'o Filelfo, "Amyris" adlı yapıtında Türklerin İstanbul'u alarak eskiden Truva'yı ele geçiren Yunanlılardan öğ aldığını yazması da ilginçdir (Afyoncu, 2011, s.99).

Truvalıların Türk kimliğini belirten daha bir faktör mevcuttur: İtalya'da terk ettikleri yazıtları eski Türk dillerinde anlaşılan Etrüsklerin gizemli dili.

### İtalya'da Türk (Tirsen - Turski) kültürü

Yunan dilinde **Tirsen**, Latin dilinde ise **Turski** adlanan Etrüsklerin İtalya'ya getirdikleri, fakat menşeyi Avrupalılara belli olmayan çok sayıda adların Türk dünyası ile ilgisi ortaya çıkıyor.

Antik çağlarda İtalya'da mevcut olmuş **Gargaria** vilayetinin ismi Kafkasya Albaniyasının önemli halkı olmuş Hazar-Kıpçak kökenli **Gargarlar**, Sicilya adasına kendi adını vermiş, henüz menşeyi Avrupalı araştırmacılara belli olmayan **Sikeller** ise Kuzey Kafkasya'nın Bulgar asıllı halkı olmuş **Sekellerdi**.

Herodotos'un Sicilya'da yerleşen **Zankla** şehrinin **İskit** (Scyth) adlı kralı konusunda bildirisi (Gerodot, 1972, s.280), hiç kuşkusuz, **Zangi** ve **İskit** belli Türk etnonimleri ile ilgilidir. Eski İtalya'nın etnik haritasında ise Türk isimleri yalnız bunlarla sınırlanmıyor.

Küçük Asya'nın etnik tarihinde yer almış Kimmerlerin, bölgenin uzak geçmişinde adları geçen İskitlerin, Gargarların ve diğer Türklerin İtalya'da mevcutluğu Etrüsk yazıtlarının diline yansımaya bilmezdi. Aslında Latin dilinde **Tursk** adlanan Etrüskler türlü Türk halklarının, kısmen de Kafkasya kökenli unsurların kavuşması sonucu olarak yaranmış bir halk idi.

Avrupalı dil bilimcilerinin düzgün olarak yorumladıkları, fakat menşeyi konusunda sustukları bir takım kelimelerin Türkçe olduklarını A.Ayda dil olgularıyla açıklığa kavuşturmuştur. O, M.Pallottino'nun «tanrılara bağlılık bildirmek» diye yorumladığı **thap** eylem sözcüğünün Türk dillerindeki **tap** (tapınmak) kelimesi olduğunu, «tanrılara övgü» gibi yorumlanan **makte** kelimesinin ise bir takım Türk dillerindeki **makta** («övmek») sözcüğü olduğunu belirliyor (Ayda, 1992, s.290-291; s.256-257).

Bir Etrüsk yazıtında «belirtmek» anlamında olduğu Batı dil bilimcileri tarafından doğru olarak belirlenen **flerth** sözcüğünün Türkçedeki **belirt** fiili olduğu da dikkat dışında kalmıştır (Garaşarlı, 2015, s.102).

Anlamları düzgün yorumlanan, fakat Türkçe oldukları gözden kaçırılan böyle kelimelerin sayısı ise yüzlercedir. Okuduğumuz onlarca Etrüsk metinlerini de buraya ekledikde, İtalya'nın eski Türk kültürünün bir parçası olduğunu açıkça görüyoruz.

Kutsal Kitap'daki Gomer'in simgelediği kimmerler de İtalya'nın geçmişinde



yer almışlardır.

İtalyalı araştırmacı Gaetano M.Sanktis'in Appenin yarımadasında Etrüsk devletinin Kimmerler tarafından kurulmasına dair bildirisi (Закирьянов, 2013) de Pelasgo-Tirsen halkının menşeyinin Türklerle bağlılığına işaret ediyor. Eski Avrupa kaynaklarında Hun ve Bulgarlarla aynı bir halk gibi kabul edilen Kimmerler (Bayram, 1988, s.41; Togan, 1981, s.134) Etrüsklerin yerleştikleri Kampanya bölgesinde Cimmericum (Kimmer) şehrini kurmuşlardı (Dvoretский, 1986, s.140).

Türkologiyada Türk dillerinin Bulgar grubuna ait ediden Çuvaşçanın Etrüsk yazılarının diline açar rolunu oynamasının sebebi de mahz Kimmer faktörü ile bağlıdır. Mesala, Türk dilindeki **yavru** kelimesinin Çuvaşça versiyonu olan **thur** (<**thavar**>) kelimesi Etrüsk dilinde anlamı belli olan **thur** («çocuk») kelimesidir.

Türkçedeki **yağtı** kelimesinin Cuvaş versiyonu olan **thuta** («ışık») Etrüsk dini yazıtlarında «ışık», «ışıklı dünya» anlamına gelen, henüz menşeyi belli olmayan **thuta** kelimesidir.

Etrüsk dini yazıtlarında mezar taşı üzerindeki **pul hermu thutuithi** cümlesi «ulaş Hermu'nun ışıklı dünyasına» anlamında olup, merhumun ölümden sonra tanrıların mekanına kavuşması ile bağlı inanç yansıtıyor (çuvaş – **pul** «ol», «ulaş», **thuta** «ışık»).

Diger yazıtlarda da merhumun tanrılara kavuşması, tanrıların orununda dirlik bulması anlatılmaktadır. Bu tanrıların adları yazılarda **Alumnath, Cath, Pahanak** ve **Hermu** olarak geçmektedir: **pul Alumnath pul Hermu huzrna tre** cümlesi «Yetiş Alumnath ve Hermu'nun orununa, onlara kulluğa» anlamındadır (**pul** Türk dillerindeki **pul/bul** «bulmak», «kavuşmak», «yetişmek»; **huzrna** sözcüğü Sami menşeli **huzur** kelimesinin iyelik-yönlük hal şekli (huzur-u-na), **tere** (ter-e) eski Türkçe «hizmet-e»). Metinde aşikar olarak ölünen Alumnath ve Hermu adlı tanrıların huzuruna hizmete yetişmeleri ifade edilmiştir (Garaşarly, 2011, s.120-121).

Egeida adalarının da eski sakinleri Tirsenler ve aynı soykökden olan Pelasglar idiler.

### Sonuç

Klasik ve Orta Asır kaynaklarında Yunanistan, İtalya ve Anadolu'nun eski kültürünü yaradanlar arasında İskit, Kimmer, Gargar, Sikel, Alban ve diger Türklerin sürekli olarak anılması, bölgenin dil ve onomastikasında çok sayıda Türk unsurlarının bulunması ile Türklerin Küçük Asya'ya son çağlarda gelmesi düşüncesi esla bağdaşmamaktadır.

Yunan diline ait etimolojik sözlüklerde mahz Helenlerden önceki halklara ait edilen kelime ve isimlerin büyük kısmının Türk dillerinde ve Türk halklarının



onomastikasında bulunması ve İtalya'da aşikar olunmuş Etrüsk yazıtlarının okunmasında eski Türk dillerinin rolü ve birçok diğer dil ve tarihi faktörler Akdeniz bölgesinin Türk geçmişini ortaya koymaktadır.

### Özet

Antik Avrupa tarihinde Türk kökenli halkların izlerini incelemek, yalnızca tarihsel gerçekleri açıklığa kavuşturmak için değil, aynı zamanda Türk kültürünün dünya medeniyetindeki rolünü anlamak için de önemlidir. Truva ve Etrüsk kültürlerinin Türk dünyasıyla bağlantısı, Türk boylarının İncil imgeleriyle sembolize edilmesi ve Avrupa kroniklerinde Truva-Türk paralelliklerinin gösterilmesi bu yönde bilimsel temeller oluşturmaktadır. Dilsel, mitolojik ve tarihsel kaynakların senteziyle yapılan bu araştırmalar sonucunda Türklerin Avrupa'daki kadim varlığının sadece teorik değil, aynı zamanda olgusal temellere de sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Eski çağlarda Avrupa'da Türk kökenli ulusların varlığını yansıtan önemli bilgiler vardır. Dil bilimci N.Y.Marr yaptığı araştırmalarda, Akdeniz Kıyılarında Yunan ve Latin dillerinin ortaya çıkmasından önce Türk dilinin konuşulduğunu sonucuna ulaşmıştır (Samoyloviç, 1935, 8.119).

### Adabiyotlar:

1. Afyoncu E. (2011), Truva'nın intikamı. Yeditepe, İstanbul, 166 s.
2. Aliev K. (1986) Antiçnie istoçniki po istorii Azerbaycana. Baku, Elm, 131s.
3. Apollodor (1972). Mifologičeskaya biblioteka, Leninqrad, Nauka, 214 s.
4. Apuley (1959). Apologiya, Metamorfoza, Florida, Moskva, A.N. SSR, 434 s.
5. Azərbaycan tarihi üzre kaynaklar (1989), S.S.Eliyarov ve Y.M.Mahmudovun redaktesi ile, Bakı, Azərbaycan Universiteti neşriyyatı, 325 s.
6. Ayda A. (1992), Etrüskler (Tursakalar) Türk idiler, Ankara, Akyıldız Matbaası, 390 s.
7. Bayram S. (1988) Kaynaklara göre Güney-Doğu Anadolu'da Proto-Türk izleri: TDAV, 126 s.
8. Bibleyskaya entsiklopedia (1981), Trud i izdanie A. Nikifora. Moskva, 902s.
9. Blegen C.W. (1963), Troy and Trojans, New York: Penguin Books, 213 s.
10. Dinkov B. (1984), Etruskata zagadka. Sofiya: BAN, 1984.
11. Donuk A. (1988), Eski Türk devletlerinde idari-askeri ünvan ve terimler İstanbul: TDAV, 109 s.
12. Drozdov Y.N. (2011), Tyurkoyazıçnıy period evropeyskoy istorii, Moskva, Litera, 600 s.
13. Dvoretstkiy İ. Kh. (1958), Drevnegreçesko-russskiy slovar, I, Moskva, Gosizdat ino.i nat. Slovary, 1043 s.
14. Dvoretstkiy İ. Kh. (1958), Drevnegreçesko-russskiy slovar, II, Gosizdat ino. i nat. Slovary, 1049 s.
15. Dvoretstkiy İ.Kh. (1986), Latinsko-russskiy slovar, Leninqrad, Russskiy yazık, 844 s.
16. Dyorfer G. (1986), O yazıke gunnov/Zarubejnaya tyurkologiya s.71-134.
17. Eren H. (1990), Türk dilinin etimolojik sözlüğü, Ankara, Kızılay, 512 s.
18. Garaşarlı Ç. (2015), Truvalılar ve Etrüskler Türk idiler, Konya, Kömen Yayınları, 150 s.
19. Garasharly Ch. (2011), The Turkic Civilization Lost in the Mediterranean Basin, Baku, İndigo, 148 s.
20. Gerodot (1972), İstoriya v devyati knigah, Leninqrad, Nauka, 599 s.
21. Guliyeva R. (2012), Alban etnosu konusuna dair, <https://www.acarindex.com>dosyalar>makale>



22. Homer (1986), «İlyada», «Odiseya». Bakü, Yazıçı, 685 s.
23. İpekçioğlu F. (2014), Türk lehçeleri. İstanbul, İleri, 376 s.
24. Jordanes (1915), The Gothic History of Jordanes. In English version by Charles Christoph, Princeton University Press, Princeton, London, 188 p.
25. Kalankatuklu M. (2006), “Albanya tarihi”, Goş M. “Alban salnamesi”, Bakü, Avrasya Press, 296 s.
26. Koçergina V.A. (1973), Sanskritsko-russkiy slovar, Moskov: SE, 760 s.
27. Kokovtsev P.K. (1932), Evreysko-hazarskaya perezpiska v X veke, Moskva, AN SSSR, 135 s.
28. Konratbayev E. (1989), Kazak eposı jene tyurkologiya, Almatı, Gılım, 365 s.
29. Kudaçına N. (1980), K etimologii “bay” v altayskom yazıke / Sovetskaya tyurkologiya, №5, s.83-86.
30. Melnikova E.A. (1986), Drevneskandinavskie geografiçeskie soçineniya. Moskva, Nauka, 230 s.
31. Molçanov A.A. (1988), Pamyatniki drevneyşey greçeskoy pismennosti. Moskva, Nauka, 191 s.
32. Nacip E.N. (1989), İssledovaniya po istoçnikam tyurkskih yazıkov, XI-XIV vv., Moskva, Nauka, 283 s.
33. Nemirovskiy A.İ. (1983), Etruski. Ot mifa k istorii. Moskva, Nauka, 261 s.
34. Otkupşikov Y.V. (1985), Dogreçeskiy substrat. U istokov evropeyskoy tsivilizatsii, Leningrad, Leningradskiy Universitet, 259 s.
35. Plutarkh (1963), Sravnitelnoe jizneopisaniya, t.2. Moskva, 548 s.
36. Publiy Vergiliy Maron (1971), Bukoliki. Georgiki. Eneida. Moskva, 447 s.
37. Rimşneyder M. (1977), Ot Olimpi do Nineviya vo vremena Gomera, M.: Nauka, 165 s.
38. Samoyloviç A.N. (1935), Tyurkologiya I novoe uçenie o yazıke. XLV Akademiku N.Y.Marr, M.-L.: AN SSR, s.113-120.
39. Sevortyan E.V. (1989), Levitskaya L.S., Etimologiçeskiy slovar tyurkskih yazıkov, Moskva, Nauka, 292 c.
40. Superanskaya A.V. (1990), İmya çerez veka I strani. M.: Nauka, 192 s.
41. Togan A. Zeki Veledi (1981), Ümumi Türk tarihine giriş. İstanbul: Endirim Kitabevi, 537 s.
42. Tuncay B. (2009), Sakların tarihi, dili ve edebiyatı. Bakı, Apostrof, 280 s.
43. Türk tarihinin ana hatları (1930), İstanbul, Devlet matbaası, 611 s.
44. Veynberg İ.P. (1980), Çelovek v kulture drevnego Blijnego Vostoka, M.: Nauka, 208 s.
45. Закирьянов К.К. (2013), Кочевая государственность Тюрки, Алматы, Вестник Каз НУ, <https://articlekz.com/article/7183>
46. Yudahin K.K. (1965), Kırgızsko-russkiy slovar. M.: SE, 973 s.
47. [https://demgol.units.it/Pdf/demgol\\_en\\_Pdf](https://demgol.units.it/Pdf/demgol_en_Pdf).
48. <https://enigmatic-past.livejournal.com/81898.html>.
49. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Eteokiprskiy\\_yazık](https://ru.wikipedia.org/wiki/Eteokiprskiy_yazık).
50. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/Caphtor>.
51. isimler.biz/erkek-isimleri/erkek-isimleri-a/altay-isminin-anlamı.
52. Öz Türkçe Erkek İsimleri, 2013 -Türk Tarihi. <https://www.turktarihim.com>.
53. s155239215.onlinehome.us/Turkic/... Faux Dkg.
54. [www.bulgari-istoria-2010.com](http://www.bulgari-istoria-2010.com)>Etymolog-Greek PDF.
55. <https://en.wikipedia.org>, the free encyclopedia.
56. <https://en.wikipedia.org>.>Cyprus